

КОМІСАРЕНКО

Сергій Васильович — академік НАН України, в.о. академіка-секретаря Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України

СПОГАДИ ПРО РОБОТУ З ПЛАТОНОМ ГРИГОРОВИЧЕМ КОСТЮКОМ

Добрий день, шановні пані і панове!

Ми сьогодні зібралися, щоб вшанувати пам'ять великої людини в повному розумінні цього слова, масштаб особистості якої без перебільшення був визначним для України. І чим більше минає років, чим далі ми можемо озирнутися, тим глибше усвідомлюємо, яку важливу роль відіграв Платон Григорович Костюк у нашому житті. Загалом, мені здається, було б корисно коли-небудь обговорити в нашому академічному середовищі проблему формування національної еліти як основи державності, але до цього питання, сподіваюся, ми повернемося пізніше. А зараз, з вашого дозволу, я хотів би поділитися деякими особистими враженнями від зустрічей з цією чудовою людиною.

Так сталося, що багато чого в моєму житті виявилось переплетеним з Платоном Григоровичем. Я навчався в першій у Києві українській школі № 92 імені Івана Франка з поглибленим вивченням англійської мови, яка виникла на місці славетної колегії Павла Галагана, яку закінчував батько Платона Григоровича — Григорій Силлович Костюк. Коли я працював у Франції, то познайомився там з графом Ламздорфом-Галаганом. Він потім приїздив в Україну, і я організував йому зустріч зі своєю вчителькою французької мови професором Філімоною. Вони довго розмовляли, згадували останній випуск колегії перед тим, як її ліквідували більшовики, і, зокрема, Григорія Силловича Костюка, який був примітним випускником цього останнього року.

Ще підлітком я познайомився з молодшим братом Платона Григоровича, Олександром, або, як ми його звали, Лесиком Костюком. Я тоді ще навчався в школі, а Лесик був того самого року народження, що й мій старший брат. Вони товаришували, і часто ми разом грали у футбол, волейбол. Незважаючи на те, що я був значно молодшим від них, у футболі я їм шансів не давав.

Тому прізвище Костюка я знав від самого дитинства, а згодом, кілька років потому, мій батько, Василь Павлович Комісаренко, який тоді завідував відділом в Інституті фізіології, сказав, що до них прийшов дуже талановитий молодий дослідник Платон Костюк. Він познайомив нас, але надалі наші шляхи в науці не дуже перетиналися. Втім, я вважаю, що Платон Григорович справив на мене помітний вплив, причому на різних етапах мого життя. Так, я знав, що він вчився одночасно і в медінституті, і в університеті, і його приклад додавав мені впевненості, коли, вже будучи студентом медінституту, я прийняв рішення паралельно вступити на вечірнє відділення мехмату Київського університету.

Минули роки. Я вже був кандидатом наук, очолював відділ в Інституті біохімії, і одного разу ми зустрілися з Платоном Григоровичем після того, як я, переповнений знаннями про останні досягнення в сучасній біології і опанувавши методи імуноферментного аналізу, повернувся до Києва після стажування в Інституті Пастера у Парижі. Платон Григорович запропонував налагодити співпрацю між його Інститутом фізіології та нашим Інститутом біохімії і впровадити у спільні дослідження імунохімічні методи, якими тоді ніхто в Україні не володів.

Згодом два відділи Інституту фізіології під керівництвом академіків Михайла Федоровича Шуби (а саме: доктор наук Ірина Владимиrowa) і Пилипа Миколайовича Серкова (доктор наук Володимир Майський) розпочали спільні дослідження з відділом молекулярної імунології Інституту біохімії, які були певною мірою унікальними. Наприклад, мій аспірант Сергій Василенко зробив імунохімічний аналіз нейротоксину апаміну бджолиної отрути, що було першим у Радянському Союзі імунохімічним дослідженням протеїну. Результати цієї роботи було опубліковано в дуже престижному журналі «*Immunochemistry*». Гадаю, у Платона Григоровича тоді була ідея створити на основі апаміну ліки, які б допомагали боротися з парезами кишківника. А разом з Іриною Архипівною Владимировою ми зробили

імунопероксидазну локалізацію рецепторів до апаміну.

Другий спільний проєкт ми виконували разом з академіком Пилипом Миколайовичем Серковим і його співробітником Володимиром Майським. Ми намагалися дослідити аксонний транспорт деяких маркерних протеїнів, і найбільш зручним маркером виявилася пероксидаза хрому. Я навіть жартуючи казав: «Пилипе Миколайовичу, ми з вами займаємося хріновою тематикою». Зараз пероксидазу хрому вже повсюдно використовують в імуноензиматичному аналізі замість імунорадіо методів, і без неї вже неможливо уявити собі імунохімічну чи лабораторну діагностику, але першим у світі її застосував мій вчитель, французький вчений грецького походженням Стратіс Аврамеас. А ми з Володимиром Майським першими в Радянському Союзі виконали роботи з аксонного транспорту пероксидази.

Згадуючи події тих часів і вчених того покоління, старшого за моє, я розумію, наскільки важливим є спілкування між науковцями, наскільки сильно воно впливає і на наукову діяльність, і на певні етапи особистого життя кожного з них. Я мав змогу спостерігати за кількома пластами видатних українських вчених, близьких один до одного за віком та за інтересами. Наприклад, одну групу, народжених наприкінці XIX — на початку XX ст., становили Ростислав Євгенович Кавецький, Платон Лукич Шупик, Левко Іванович Медведь, брати Михайло Сидорович і Олексій Сидорович Коломійченки, Сергій Михайлович Гершензон і мій батько Василь Павлович Комісаренко. Платон Григорович Костюк належав до групи тих, хто народився вже у 20-х роках минулого століття. Його найближчими друзями були Володимир Веніамінович Фролькіс, Ісаак Михайлович Трахтенберг, Юрій Ілліч Кундієв, Микола Михайлович Амосов, який був трошки старшим, але все одно це був кластер друзів, які трималися разом, допомагали один одному і в житті, і в науці.

У 1978, а може в 1979 році, точно вже не пам'ятаю, в Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця відбулася дуже визначна наукова по-

дія — Радянсько-американський симпозиум з нейронаук. Напередодні Платон Григорович попросив мене взяти під опіку двох найбільш поважних американських гостей. Це виявилися відомі вчені, обидва — радники президента Сполучених Штатів Америки. Один з них, Ден Тостесон, очолював Гарвардську медичну школу, а другий, Джо Гофман, — Єльську медичну школу, тобто найбільш престижні в США медичні заклади. Я подорожував з ними, ми відвідали Тбілісі, Петербург, потоваришували і розпрощалися ніби назавжди. Але одного разу Платон Григорович, повернувшись з Москви, покликав мене до себе і сказав, що у нього є грант для молодого вченого (а я тоді ще був молодим), але він не бачить, кого можна було б послати зі свого інституту, і запитав, чи не хочу я поїхати. Зрозуміло, я з вдячністю зголосився. Так на пів року я опинився в Нью-Йоркському протираковому центрі імені Слоана—Кеттерінга, намагаючись у стислі терміни дослідити, як відбувається внутрішньоклітинний сигналінг в активованих лімфоцитах. І там, у США, я знову зустрівся з Деном Тостесоном, який запросив мене до Бостона і ознайомив з організацією досліджень у Гарвардській медичній школі та в Гарвардському університеті. Звісно, я скористався можливістю відвідати кількох колег у Массачусетському технологічному інституті.

Платон Григорович Костюк дуже багато зробив для України і як вчений, і як представник науки в органах державної влади. Адже він був головою Верховної Ради УРСР. Однак не слід плутати цю посаду з нинішнім її статусом. За радянських часів Верховну Раду очолював Голова її Президії, а пост, який посідав Платон Григорович, — це був фактично головуючий на засіданнях, однак все одно його вплив був дуже великим. Платон Григорович обирався народним депутатом впродовж трьох скликань, з 1975 по 1990 р., і за його головування у Верховній Раді в 1989 р., тобто ще до проголошення незалежності України, було прийнято закон «Про мови в УРСР», в якому вперше

українську мову було визначено державною. Коли я на початку 1990-х років став членом Уряду, то часто спілкувався з Платоном Григоровичем, приходив до нього в Інститут фізіології, обговорював з ним деякі питання, радився, зокрема, як зробити так, щоб Закон про мови запрацював, щоб його положення почали впроваджуватися в життя, особливо на Сході України, на Донбасі.

Упродовж багатьох років Платон Григорович очолював кафедру мембранної біофізики Київської філії Московського фізико-технічного інституту, і якимось після мого повернення із США він попросив мене організувати курс молекулярної імунології при Київській філії МФТІ. Майже десять років я читав цей курс, фактично викладаючи студентам молекулярну і клітинну біологію на моделі імунної системи, аж поки директорство в Інституті біохімії та робота в Уряді України не забрали у мене весь вільний час.

Останній раз я бачився з Платоном Григоровичем на святкуванні його дня народження у 2009 р. Ми тоді зібралися в санаторії «Конча-Заспа», де він відпочивав. Приїхали подружжя Веселовських, Трахтенбергів, здається, були ще Костянтин Меркурійович Ситник і Олексій Олексійович Мойбенко. Ця зустріч вийшла дуже приємною, дружньою, ми жваво спілкувалися, згадували веселі моменти з нашого життя, але всі ми чомусь відчували якийсь невловимий сум, ніби все було оповите серпанком присмутку. Думаю, Платон Григорович тоді вже знав, що він дуже хворий.

Це була справді велика людина, я б сказав, унікальна за своїми людськими якостями. Платон Григорович залишив по собі величезний спадок і, що найголовніше, потужну наукову школу, представники якої плідно працюють сьогодні не лише в Україні, а й у провідних біомедичних центрах по всьому світу.

Вічна пам'ять Вам, Платоне Григоровичу!

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик

Serhiy V. Komisarenko

Palladin Institute of Biochemistry of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3244-3194>

MEMORIES OF WORKING WITH PLATON KOSTIUK

Speech at the anniversary session of the general meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine, dedicated to the 100th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine P.G. Kostiuk, September 11, 2024

Cite this article: Komisarenko S.V. Memories of working with Platon Kostiuk. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (10): 20–23. <https://doi.org/10.15407/visn2024.10.020>